

FORTUL 13 JILAVA ȘI CETATEA BUCUREȘTI*

Margareta Mihăilescu

RESUMÉE

La CITADELLE DE BUCAREST, avec des fort et batteries isolées, ceintures auto et chemin de fer, est une part du système défensif de la Roumanie projeté et réalisé entre 1882- 1903. Pour mettre sur pied ce projet de défense du Bucarest, le roi Carol I a appelé aux services du général belge Henri Alexis Brialmont, une personnalité renommé pour ses œuvres réalisées à Liège, Namur, Anvers etc.

Son projet, à la quelle ont prend part aussi des officiers de génie roumains, a souffert des adaptations successives à les conditions des nouveaux techniques militaire, constructives et financiers. Pour perfectionner ce projet il préconise des plans simples et rigoureuses - triangulaires ou pentagonales, des nouveaux matériaux de constructions - le béton de ciment et des briques pour la structure et aussi l'usage des coupoles d'artillerie.

Malgré toutes les efforts financiers et humains, la Citadelle de Bucarest a été désarmée en 1906 et a devenue non fonctionnelle tant que, en 1916, la capitale de la Roumanie s'est déclarée „ville ouverte” en face de l'armée allemande.

Le FORT 13-JILAVA est un élément remarquable du système défensif du Bucarest, situé dans le Secteur II-Sud de la citadelle. L'ensemble du fort est de plan pentagonal avec front de gorge au Nord, un massif extérieur aux une caponnière, un réduit central de forme spécifique et deux grands tranchées, intérieure et extérieure. Son histoire est différent des autres forts et batteries – il a devenu une prison connue par ses conditions très difficiles de la détention et par son spécifique – les exécutions des prisonniers, en plupart politiques. La valeur mémorielle du fort est exceptionnelle, en même temps que l'architecture.

Toutes celles-ci ont déterminé le déclenchement des procédures pour classifier le Fort 13 - Jilava come monument historique et la Citadelle Bucarest, avec toutes ses components, comme une zone protégée.

Mots-clés: le Fort 13 – Jilava, batteries, Citadelle de Bucarest, Henri Alexis Brialmont, système défensif.

La aproximativ 10 km de centru, capitala României este înconjurată de centura de fortificații edificate în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea - CETATEA BUCUREȘTI, componentă principală a sistemului defensiv al țării, inițiat și susținut

Fig. 1 - Vedere aeriană Fort 13 Jilava - sursa: Google Earth 2010

* Articolul vine să completeze studiul dedicat aceluiași subiect publicat în *Revista de Istorie Militară*, Nr. 3-4, 2009, București.

de Domnitorul Carol I de Hohenzolern.

Fortul 13 este amplasat în zona sudică a Șoselei de Centură a Bucureștiului, la cca 5 Km E de intersecția acesteia cu Șoseaua Giurgiului - DN5 și la cca 800 m de intersecția cu str. Gării pe teritoriul comunei Jilava, jud. Ilfov, în incinta Penitenciarului omonim. (Fig. 1)

PREMISE ISTORICE ALE CONSTRUIRII

Considerente politico-militare interne și externe, argumente pentru realizarea unui sistem defensiv

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Principatele Unite și problema românească au constituit sursa unor tensiuni politice europene, Imperiul Otoman și cel Habsburgic cerând dezmembrarea noului stat și revenirea la situația anterioară anului 1859.

Alegerea în 1866 a prințului Carol I de Hohenzolern, în urma unui plebiscit, alegere nerecunoscută inițial, a determinat opoziția Imperiului Otoman, dispus să intervină militar prin desfășurarea de trupe la granița sudică a țării la Giurgiu și Silistra. Armata română a hotărât pregătirea pentru ripostă prin dispunerea trupelor în puncte considerate ca fiind strategice la Giurgiu, Oltenița, Călărași și pe râul Sabar.

Domnitorul Carol I a numit și însărcinat o comisie

pentru studierea posibilității de întărire a capitalei prin fortificații provizorii, propunerea maiorului Gh. Slăniceanu și a căpitanilor Eracle Arion și Nicolae Dabija fiind de executare a unor fortificații pasagere în jurul Bucureștiului.

Recunoașterea de către Poartă a lui Carol I ca Domn, în octombrie 1866, a detensionat relațiile politice și a determinat renunțarea la propunerea Comisiei.

Ideea asigurării unui sistem defensiv al țării este reluată după 1871, când generalul Ioan Emanoil Florescu numește o Comisie ministerială, sub comanda colonelului Gh. Manu, pentru studierea posibilității realizării de fortificații permanente, cu precădere în jurul Capitalei.

În *Monitorul Oastei*, apare, în 1872, studiul maiorului Emanoil Florescu, care enunță principiile de organizare ale sistemului defensiv de fortificații și adaptarea acestuia la condițiile României.

Evoluția evenimentelor politice în perioada crizei balcanice, între 1875-1878, care a condus la declanșarea războiului din peninsulă și implicarea României în conflict pentru apărarea/cucerirea independenței, precum și deteriorarea relațiilor cu foștii aliați ruși, în urma ocupării de către aceștia a sudului Basarabiei, cu încălcarea convenției din 1877, a determinat decizia Domnitorului Carol I și a guvernului de a relua studiile privind realizarea unui sistem de fortificații coerent.

Fig. 2 - Comisiunea de Apărare a Țării 1888 - sursa: Herjeu C.N., col., "Istoria armei genului", Tipar I.V. Socecu, București, 1902

Fortificarea Principatelor Unite

În anul 1882, Regele Carol I numește o Comisie condusă de general Gheorghe Manu cu misiunea de a alcătui proiectul de fortificare a țării, după modelul fortificațiilor din Austro-Ungaria, Belgia, Franța, Germania și Rusia. Comisia a redactat un *Memoriu* cuprinzând întâiul proiect modern de fortificare completă a teritoriului României, împărțită în 5 zone: Oltenia, între munți, Dunăre și Olt; Muntenia, între Olt și Linia Focșani-Galați; Moldova de Apus, între Carpații Orientali și Siret; Moldova de Răsărit, între Siret și Prut; Dobrogea. Se propunea fortificarea orașelor: București, Constanța, Galați și Cernavodă, cu baterii și forturi.

Pentru compensarea lipsei de experiență a ofițerilor români, s-a solicitat consilierea unor specialiști în acest tip de lucrări ai armatei prusace, ulterior - pentru evitarea unor neplăceri diplomatice - din Belgia.

Generalul belgian Henri Alexis Brialmont (1824-1899), o somitate în domeniul fortificațiilor ca urmare a realizării sistemelor defensive la Anvers (1856-1875), a propunerii unor fortificații la Namur și Liège (1872) și a publicării unor lucrări de referință în domeniul construcțiilor militare, a fost solicitat, în anul 1882, să elaboreze o strategie privind fortificarea României, pornind de la proiectele Comisiei Manu (Fig. 2).

În *Memoriul* privind organizarea apărării României, prezentat regelui Carol I în decembrie 1882, sunt propuse, în acord cu Comisia Manu, cinci zone fortificate la București, pe linia Siretului, la Galați, la Cernavodă și Constanța, a căror organizare a fost detaliată în iunie-iulie 1883 (Fig. 3).

Din cele 5 sistemele de fortificare a Principatelor Unite s-au realizat până la sfârșitul secolului al XIX-

lea *Cetatea București* - cetate cu forturi, și *Linia Focșani - Nămolosa - Galați* (linia FNG) - front cuirasat, iar la începutul secolului XX *Capul de pod Cernavodă* - cetate cu grup de lucrări și *fortificația pasageră Cobadin*, iar după 1914 raioanele fortificate *Turtucaia, Silistra* (Fig. 4).

Dezvoltarea tehnicii militare în ritm rapid, apariția unor noi tipuri de armament de atac, mai puternic, au determinat reluarea repetată și modificări succesive ale proiectelor inițiale pe parcursul execuției lucrărilor, ceea ce a condus la ridicarea costurilor și a efortului financiar.

Începutul secolului XX, marcat de o puternică criză economică și de primul război, a afectat continuarea lucrărilor de fortificații, astfel încât, în 1914, s-a constatat că lucrările de organizare erau neterminate și lipsea sau era dislocat, în mare parte, armamentul greu.

Pe baza *Planului de completare, transformare și reformare a armamentului, munițiilor și materialului de război*, adoptat în august 1914, ca urmare a reanalizării stării sistemului de fortificare, în perioada de neutralitate a României, între 1914-1916, s-a decis dezarmarea Cetății București și a Liniei FNG (Focșani-Nămolosa-Galați). Piesele de artilerie din cupole și cazemate au fost montate pe afete și repartizate altor unități de însoțire a infanteriei, antiaerene și de munte și au constituit primele 3 regimente de artilerie grea, începând din anul 1915.

Fortificațiile realizate la finalul sec. XIX s-au dovedit ineficiente în fața noilor tehnici militare, ca urmare au fost dezafectate și unele componente au fost cedate, pe parcursul secolului XX, către alte ministere sau administrațiilor locale. O serie largă de forturi și baterii au fost refuncționalizate și amenajate ca spații tehnice, de depozitare sau pentru mică producție legumicolă, iar câteva au fost abandonate.

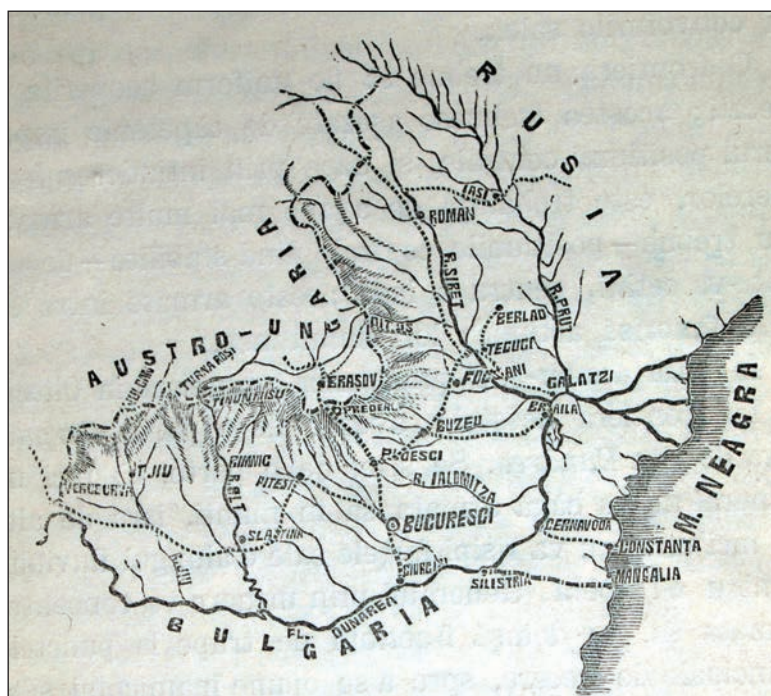

Fig. 3 - Planul general de fortificare a României - sursa: Crăinicianu Grigore, cpt, "Constituirea cetăților și fortificarea țărilor cu aplicațiune la fortificarea României", 1883

Fig. 4 - Sistemul de fortificații propuse de Comisia Română în 1882 - sursa: Zaharia P., col.(r), Ene, Emanoil, col. (r.), Pavlov, Florea, col. (r), "Istoria armeei geniu din armata română", Ed. Militară, București, 1994

CETATEA BUCUREȘTI

Memoriul generalului H. A. Brialmont, prezentat regelui Carol I în decembrie 1882, a cuprins un plan general al sistemului de apărare a țării, sprijinit în special pe câmpul retransat din București ca punct central, pivot strategic și centru de rezervă, ca și creșterea importanței în sistemul general al forțelor Europei. Au urmat alte două

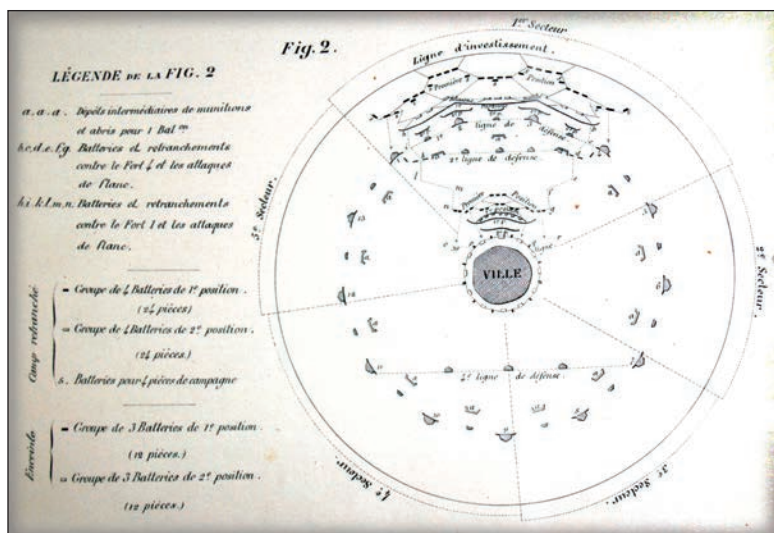

Fig. 5 - Planul teoretic de organizare a cetății fortificate - Brialmont H. A., lt. Gen, "Les régions fortifiées. Leur application à la défense de plusieurs états européens". Atlas, 1890

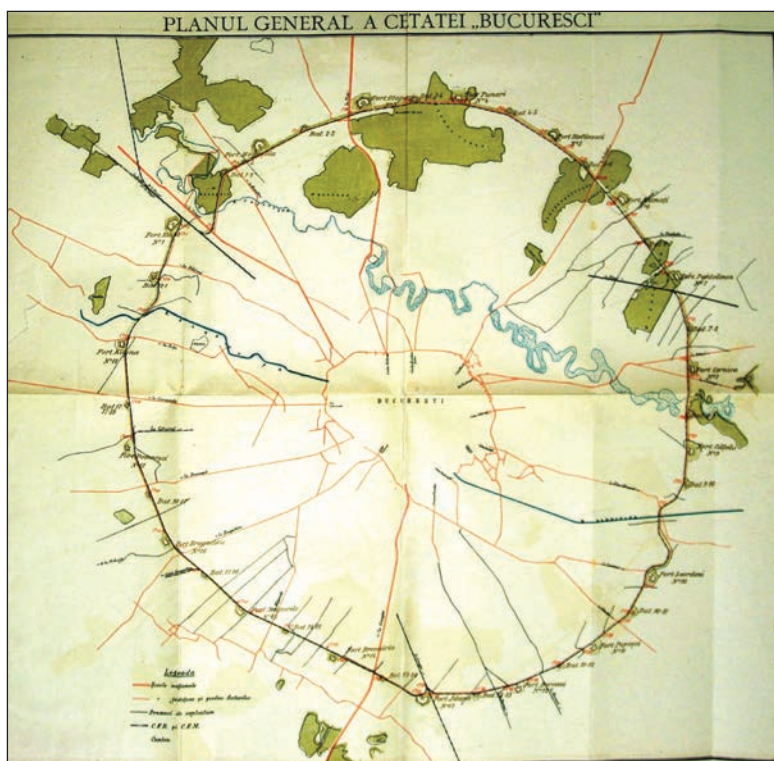

Fig. 6 - Cetatea București - plan general - Teodorescu I., col. - "Istoricul lucrărilor de fortificații a cetății București la 1900". Extraconfidențial - 1916

memorii, în iunie și iulie 1883, de detaliere și estimare a costurilor de organizare a celor 5 poziții întărite, analizate și dezbătute de o comisie care a hotărât realizarea zonei centrale de apărare.

Primul obiectiv în ordinea execuției a fost sistemul de fortificații al *Cetății București*, prin aplicarea principiilor

de organizare propuse de gen. Brialmont și realizate, după 1815, pentru lucrările defensive la Köln, Koblenz, Mainz și Anvers (Fig. 5).

Cetatea se propunea a fi un sistem defensiv, compus din *centura de forturi detașate* - lucrări permanente și o linie interioară - *incinta* cu lucrări semipermanente de completare (Fig. 6).

Din lucrările prevăzute au fost executate cele 18 forturi detașate și 18 redute-baterii intermediare, amplasate pe o centură situată la o distanță de cca 8 km de centrul orașului și în corelare cu arterele de acces/ieșire principale. S-a realizat astfel o linie principală de rezistență

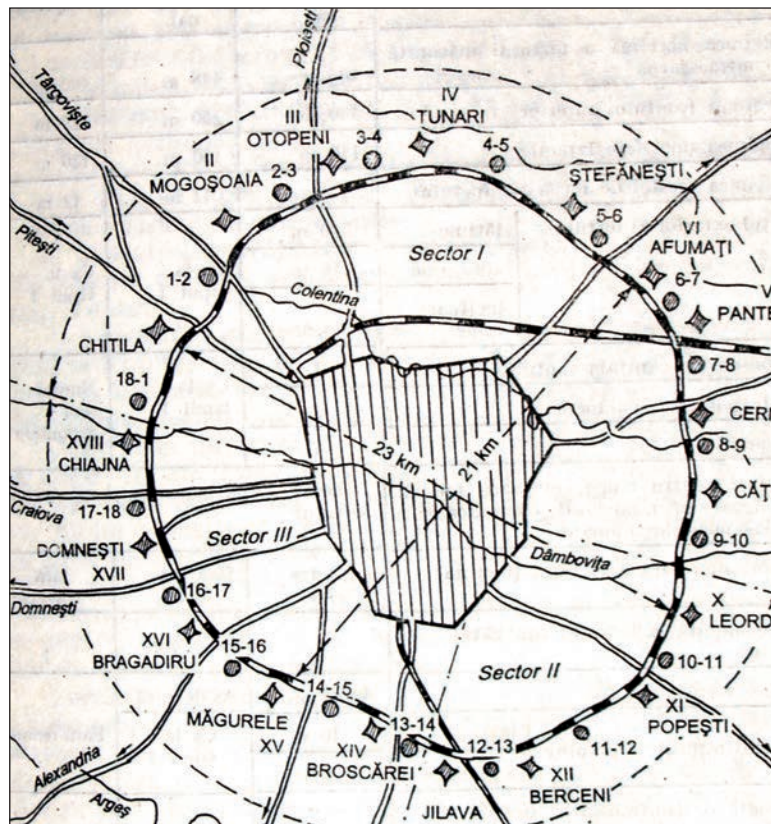

Fig. 5 - Planul cetății București - Zaharia, Petre, col. (r), "Istoria armii geniu din armata română", vol. (1), Ed. Militară, București, 1994

pe un perimetru de 72 km cu un traseu inelar și diametre variabile între 21-23 km, adaptat la condițiile de teren. La cca 100 m în spatele liniei forturilor, a fost realizată linia de cale ferată dublată de o șosea, protejate de o perdea de arbori plantați. Distanțele între componente - forturi și baterii intermediare - sunt de cca 2 km, stabilite în raport cu lungimile de bătaie a pieselor de artilerie din epocă.

Linia centurii a fost organizată în trei sectoare, cu lucrările grupate pe direcțiile majore de acces astfel (Fig. 7):

Sectorul I - la Nord și Est

- forturile 1 - Chitila, 2 - Mogoșoaia, 3 - Otopeni, 4 - Tunari, 5 - Ștefănești, 6 - Afumați, 7 - Pantelimon, 8 - Cernica, 9 - Cătelu

- bateriile 1-2, 2-3, 3-4, 4-5, 5-6, 6-7, 7-8, 8-9

Sectorul II - la Sud și Sud-Est

- forturile 10 - Leordeni, 11 - Popești, 12 - Berceni, 13 - Jilava

- bateriile 9-10, 10-11, 11-12, 12-13, 13-14

Sectorul III - la Sud-Vest și Vest

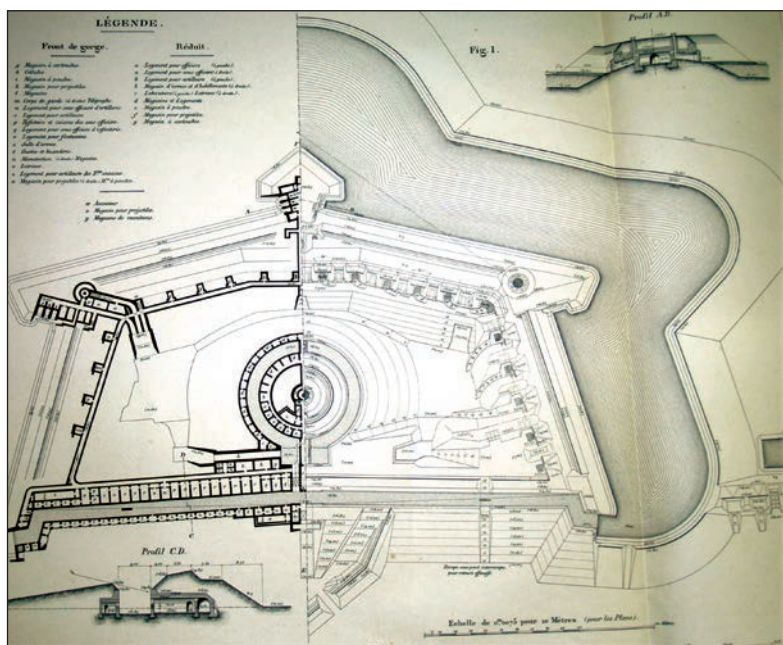

Fig. 8 - Planul teoretic al unui fort cu réduit - Brialmont H. A., lt. Gen., „La fortification du temp prezent” - Atlas, 1885

- forturile 14 - Broscărie, 15 - Măgurele, 16 - Bragadiru, 17 - Domnești, 18 - Chiajna
- bateriile 14-15, 15-16, 16-17, 17-18

Prima formă a documentației, elaborată de echipa gen. Brialmont, la care au participat doi ofițeri români - căpitani I. Culcer și M. Boteanu, a fost finalizată și prezentată în țară în iunie 1884, concomitent cu înființarea Comisiei Fortificațiilor/Direcția Fortificațiilor subordonată Ministerului de Război (Fig. 8).

Punerea în operă a lucrărilor începe și se desfășoară cu dificultate, pornind de la o atitudine rezervată față de execuția acestora, atât din rațiuni economic-financiare, din partea unor nume marcante ale vieții politice până la reținerea unor personalități militare, față de aplicarea acestor sisteme de fortificații, având în vedere și intervențiile repetate de modificare a proiectelor punctuale.

Modificarea și adaptarea proiectelor de construcții intervin din rațiuni militare, ca urmare a apariției și succesiunii unor noi mijloace tehnice de atac care impun utilizarea unor noi tehnologii de lucru, materiale de construcții și revizuirea organizării spațiale interioare, ceea ce a grevat asupra costurilor.

Au fost întâmpinate greutăți și în procesul de expropriere a unor terenuri pentru amplasarea lucrărilor.

Lucrările, sub coordonarea col. Berindei, au început în iulie-septembrie 1884, prin stabilirea primelor obiective - forturile Chitila, Mogoșoaia, Otopeni, Tunari, Ștefănești - organizate în sectoare și cu numirea responsabililor de executarea acestora - căpitani Mihai Boteanu și Ion Culcer.

În 1886 au fost pornite lucrările pentru forturile 6 - Afumați și 13 - Jilava, pentru ca în 1887 să înceapă execuția celorlalte forturi, de tip micșorat, prin înlocuirea planurilor inițiale.

Execuția lucrărilor s-a desfășurat cu dificultăți tehnice și financiare pe parcursul anilor 1885 - 1895,

când s-a raportat finalizarea oficială a acestora dar, până în 1903, s-au mai adus completări pentru dotări și au fost semnalate neajunsuri.

Cetatea București a fost realizată în trei etape, între anii 1882-1884 - o perioadă de proiectare și organizare a lucrărilor, 1884-1895- etapa de execuție a elementelor sistemului fortificat și aceea finală între 1895-1903, marcate de intervenții repetate de adaptare a lucrărilor de construcții la evoluția tehnicii militare și la condițiile economico-financiare restrictive ale vremii.

În anul 1890, după refacerea proiectelor și recalcularea parametrilor, încep lucrările de construcție a celor 18 baterii intermediare.

În 1893, a început montarea cupolelor de artilerie grea în forturi, iar în 1896 s-au desfășurat primele manevre de Cetate între Leordeni și Berceni.

Fortificațiile au fost proiectate pentru a găzdui 33.000 de militari. Într-o baterie putea funcționa o formație de 250 de militari, iar într-un fort erau prevăzute locuri pentru cca 350 - 500 de oameni.

Iluminarea interioară se realiza cu lămpi cu petrol, iar cupolele, care se roteau 360 de grade, erau operate manual. Ulterior, la începutul secolului XX, a fost aplicat iluminatul electric.

Ventilația inițială a culoarelor-poterne subterane era naturală, prin guri de aerare protejate la exterior. În urma adaptărilor și modificărilor de trasee a fost necesară o rețea de ventilare artificială, cu pompe și tubulatură specifică.

Costul total estimat prin proiectul de lucrări a fost de 85.000.000 de lei, în final depășind suma de 111.000.000 lei.

Forturile Cetății București sunt diferențiate tipologic prin aplicarea a trei grupe constructive principale, adaptate și modificate pe parcursul execuției, precum și a alte două tipuri derivate din primele:

Tip 1 – plan caracteristic pentagonal cu masiv central-reduit de forma unui as de pică, front anterior unghiular, caponiera dublă amplasată pe axa construcției la frontul principal, 2 semicaponiere laterale ce asigurau flancarea

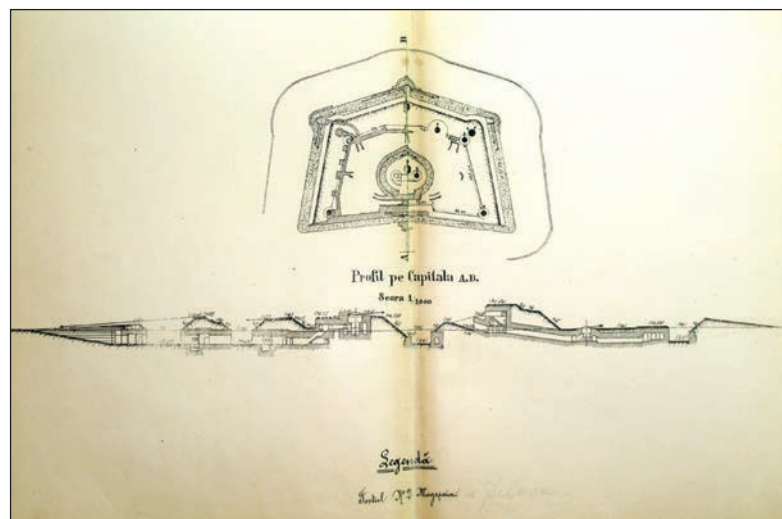

Fig. 9 - Planul fortului tip II - Mogoșoaia - Teodorescu I., col. - „Istoricul lucrărilor de fortificații a cetății București la 1900”. Extraconfidențial - 1916

șanțului de front, *front posterior de intrare avansat*,

- armare - 10 guri de foc de calibru mare
- forturile 1- Chitila, 3 - Otopeni

Tip 2 – plan caracteristic pentagonal cu reduit de forma unui as de pică, front anterior unghiular, caponiera dublă amplasată pe axa construcției la frontul principal , 2 semicaponiere laterale ce asigurau flancarea șanțului de front, *front posterior de intrare retras și semibastionat*

- armare - 9 guri de foc de calibru mare
- forturile 2 - Mogoșoaia, 13 - Jilava (Fig. 9)

Tip 3 - plan caracteristic trapezoidal fără reduit, front anterior liniar, front posterior semibastionat drept sau ușor retas în unghi, 2 cofre de contraescarpă cu două niveluri pentru flancarea șanțului de front și de pe cele laterale

- armare - 6 guri de foc de calibru mare
- forturile 4 - Tunari, 7 - Pantelimon, 8 - Cernica, 9 - Cățelu, 10 - Leordeni, 11 - Popești, 12 - Berceni, 14 - Broscărie, 15 - Măgurele, 16 - Bragadiru, 17- Domnești, 18 - Chiajna

Tip 4 - fort acvatic, derivat din planimetria de tip 2 pentagonală dar fără reduit, înconjurat cu șanțuri cu apă de peste 6 m adâncime frontal și lateral, front anterior flancat de o caponieră cuirasă, front posterior cu corp de gardă crenelat și pod mobil peste șanțul uscat adânc de 4 m.

- armare - 11 guri de foc de calibru mare
- fortul 5 - Ștefănești

Tip 5 - derivat din planimetria de tip 2 fără reduit, cu o galerie – poterna axială de distribuție ramificată a circulațiilor subterane către caponiera frontală, cele 2 semicaponiere laterale, turelele și cupolele armamentului greu, front posterior retras cu locale - cazarma de garnizoană, corp de gardă cu intrarea flancată de tunuri pe afeturi de ambrazură

- armare - 24 guri de foc de calibru mare
- fortul 6 - Afumați

Pentru vizibilitate și protecție, terenul exterior forturilor este amenajat în panta descendentă a glacisului, care asigură condiții favorabile de observare și tragere.

Materialele de construcție utilizate cu precădere au fost, la începutul perioadei de execuție, piatra și cărămida, la care s-a adăugat pe parcurs betonul turnat în cofraje și diverse elemente metalice mari.

Începutul secolului XX, marcat de o puternică criză economică și de primul război, a afectat continuarea lucrărilor de fortificații, astfel încât în noiembrie 1914 generalul de divizie C-tin Herjeu, guvernatorul cetății, raporta starea necorespunzătoare a sistemului de fortificații, constatând că lucrările de organizare erau neterminate, iar armamentul greu lipsea sau era dislocat, în mare parte. În plus lipseau și echipamente de observare, cercetare și de comunicații radio.

A fost notificat faptul că lucrările executate prezentau uzură fizică accentuată – tasări de terasamente,

plantații neîntreținute și descompletate, drum de centură și cale ferată denivelate aproape scoase din uz, cantoane părăsite etc. - precum și imposibilitatea asigurării unor lucrări specifice de întreținere și reparații cauzată de insuficiența numerică a trupelor speciale de geniu.

Evoluția orașului, extins în cei 30 de ani de la începerea lucrărilor, a determinat o apropiere a limitelor teritoriului construit de centura fortificată ce nu mai asigura protecția eficientă a zonelor periferice și își pierde rolul defensiv.

Pe baza *Planului de completare, transformare și reformare a armamentului, munițiilor și materialului de război*, adoptat în august 1914 ca urmare a reanalizării stării sistemului de fortificare, în perioada de neutralitate a României între 1914-1916 s-a decis dezarmarea Cetății București, transformarea și realocarea materialului de artilerie.

Ca urmare, sistemul defensiv al capitalei *Cetatea București* nu mai era operativ la finalul perioadei de neutralitate și orașul s-a predat trupelor germane, fără luptă, în decembrie 1916.

Fortificațiile realizate la finalul secolului al XIX-lea s-au dovedit ineficiente în fața noilor tehnici militare, au fost modificate, adaptate și ulterior dezafectate, iar unele componente au fost cedate, pe parcursul secolului XX, către alte ministere sau administrațiilor locale.

Câteva elemente ale sistemului de fortificații, utilizate ca depozite de muniții, au fost distruse în urma unor explozii accidentale - Bateria 2-3 Mogoșoaia în 1919 și 1929, fortul 9 - Cățelu în 1925, bateria 16-17 Bragadiru, fortul 17 Domnești în 1923 și 1932, bateria 18-1 Chiajna în 1921.

Majoritatea lucrărilor au rămas în administrarea domeniului militar și au fost refuncționalizate ca centre de instruire și exerciții și o bază de agrement, însă câteva baterii au fost cedate unor întreprinderi civile sau chiar abandonate.

După 1990 unele autorități locale din jurul Bucureștiului au procedat la retrocedări sau transferuri de terenuri către persoane fizice sau societăți private.

FORT 13 JILAVA

Construirea Fortului 13, începută pe 22 februarie/6 martie 1886 sub coordonarea directă a cpt. Botez odată cu fortul 6 - Afumați, a fost raportată a se fi încheiat în martie 1893, după repetate modificări și adaptări de planuri în raport cu cerințele evoluției tehnicii militare, a tehnologiei și materialelor de construcții și din rațiuni economice – restrângerea fondurilor disponibile și reducerea cheltuielilor.

Primele modificări au fost făcute în 1887, ca urmare a apariției unor proiectile noi cu putere distructivă mult superioară celor anterioare - *obuzele mină* sau *torpilă*.

Activitatea de construcții a fost întreruptă, prin ordin al Comisiei de Apărare, pe perioada februarie-martie 1887, la finalul căreia echipa belgiană condusă de

gen. Brialmont, din care au făcut parte și un ofițer român trimis la Bruxelles - cpt. I. Culcer - a adaptat planurile inițiale.

Modificările planurilor, inclusiv la fortul 13 - Jilava, constau în renunțarea la lucrările descoperite de infanterie și artilerie, reducerea numerică și adăpostirea pieselor de artilerie în cupole cuirasate, îngroșarea bolților la galerii și la încăperile supra- și subterane, reducerea numărului spațiilor destinate garnizoanei și înlocuirea cărămizii cu betonul simplu la bolți.

În anul 1888, în urma opoziției guvernului Th. Rosetti față de utilitatea continuării execuției fortificațiilor și a costurilor prea ridicate, gen. A. Berindei propune continuarea lucrărilor la obiectivele începute cu reducerea drastică a unor lucrări de zidărie la escarpe și contraescarpe, reducerea numărului de încăperi prin desființarea manutanțelor și pirotehniilor.

La începutul anului 1891, lucrările de construcții la Fortul 13 erau aproape de final, însă au continuat până în anul 1893 cu noi renunțări la elemente din planurile originale - reducerea dimensiunilor unor încăperi, desființarea unor cofre-cazemată de flancare, reducerea înălțimii și chiar desființarea unor poterne-galerii subterane.

Situațiunea lucrărilor la forturile și bateriile din jurul Capitalei precum și armamentul lor, din dosarul Ministerului de Război din martie 1893, menționează stadiul lucrărilor de construcții la Fortul 13 ca fiind încheiat.

Montarea cupolelor și a armamentului greu s-a desfășurat între anii 1893-1895, când se raportează terminarea lucrărilor deși încă se mai fixau elemente de tâmplărie metalică și din lemn (Fig. 10).

Începând din 1896 s-au atacat lucrările exterioare de terasamente, amenajări de remize, înierbarea și plantarea de arbori și arbuști ca elemente de camuflaj precum și puțuri colectoare a apei freatice, aflată la un nivel ridicat.

Începutul secolului XX găsește Fortul 13 cu un necesar de lucrări de întreținere și de modernizare -

eliminarea condensului prin instalarea unor rețele de ventilare, introducerea iluminatului electric și a încălzirii centrale - menționate de gen. de divizie E. Arion în *Raportul* său din 29 martie/10 aprilie 1903.

Având în vedere posibilitățile de izolare și supraveghere, Ministerul de Război hotărăște ca din 1906 Fortul 13 să adăpostească în spațiile sale un penitenciar militar, iar în anul 1907 au fost închiși aici primii civili - participanți la evenimentele din 1907.

Evenimente și persoane asociate istoriei FORTULUI 13

Fortul 13 Jilava, componentă a centurii de fortificații a Cetății București, a devenit la începutul secolului XX (1906) penitenciar militar, ulterior penitenciar de maximă siguranță în administrarea Ministerului Afacerilor Interne, actual al Ministerului de Justiție.

Începând cu anul 1906, o parte din sălile destinate cazarmei Fortului 13 sunt adaptate pentru penitenciarul militar, cu regim disciplinar strict.

Răscoala izbucnită la 8 Februarie 1907, la Flămânzi - Suceava, în zilele de 11-12 martie a cuprins și comuna Jilava, unde au fost trimise, preventiv, unități din Regimentul 10 artilerie. Țărani răsculați, arestați din alte sate din Ilfov, Vlașca, Ialomița, au fost încarcerați în Închisoarea Militară Fortul 13 Jilava.

În perioada primului război mondial, fortul Jilava a fost populat cu deținuți proveniți din rândurile militarilor care refuzau să se prezinte la încorporare sau pentru alte infrațiuni cu caracter militar, mulți din ei fiind condamnați la moarte și executați în "Valea piersicilor".

În anii premergători celui de al doilea război, la Jilava a fost încarcerat Corneliu Zelea Codreanu, alături de alte sute de legionari, aceeași soartă revenind membrilor Gărzii de Fier și în timpul regimului Antonescu.

Ulterior, în 1940, pe lângă deținuții de drept comun și de deținuții politici, în Jilava au fost închiși de către legionari o serie de politicieni și alte persoane din aparatul de stat, pe care poliția legionară i-a suprimat în celulele închisorii în noaptea de 26/27 noiembrie 1940 - garda legionară a penitenciarului a executat 64 de deținuți, printre care și pe Mihail Moruzov - șeful Serviciului Secret, Gheorghe Argeșeanu - fost prim-ministru, Victor Iamandi - fost ministru de Justiție, care fuseseră arestați fiind considerați răspunzători de moartea lui Corneliu Zelea Codreanu și a altor 13 fruntași legionari uciși în noiembrie 1938. Noaptea aceea a rămas cunoscută ca varianta legionară a "Noptii cuțitelor lungi".

În timpul celui de-al doilea război mondial, în Penitenciarul Jilava sunt aduși să-și execute pedeapsa militari, soldați, ofițeri și subofițeri ai armatei române. După ocuparea orașului București de către trupele germane, în închisoare au fost aduși prizonieri de război. Încă din timpul războiului și după aceea, până la 23 august 1944, Penitenciarul Jilava, deși era închisoare militară,

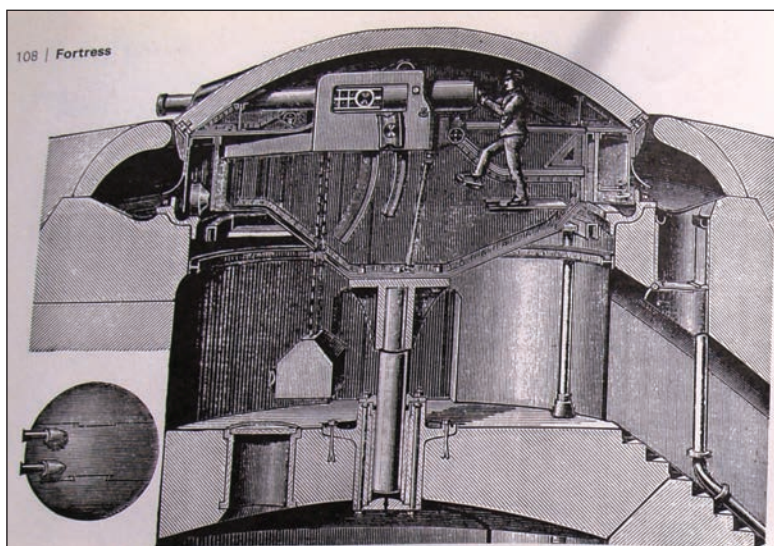

Fig. 10 - Cupola cu eclipsă mougin, aplicată la București - Hogg I.V., *Fortress* - „A History Of Military Defence”, London, 1975

a devenit locul de detenție, atât preventivă cât și după condamnare, pentru deținuții politici care, după legile în vigoare în acea perioadă, nu trebuiau să stea într-o închisoare militară.

Între anii 1944-1948, printre cei reținuți și închiși la Jilava s-au aflat, pentru „uneltirea contra siguranței statului”, cadre militare cu grade superioare și oameni politici din partide opozante regimului politic.

Prin ordin al M.A.N. nr. 699592/01.04.1948, se predau Ministerului Afacerilor Interne clădiri și anexe aflate pe terenul Închisorii Militare Jilava cu întregul inventar mobil și imobil. În Procesul-verbal nr. 17/2.05.1948, la poz. 25 este menționat fortul închisorii.

În închisoarea de maximă siguranță – Fortul 13, începând din acest an sunt reținuți în condiții deosebit de grele opozații noului regim politic. Celulele de la „neagra”- celularul izolator cu încăperi fără deschideri la exterior pentru iluminat natural - se aflau în reductul central, sub pământ la 8-10 m adâncime.

Zidurile reductului central păstrează încă urme ale câtorva din cei ce au trecut prin închisoarea Jilava – oameni simpli, pe care istoria a început să îi uite, au avut

curajul să își lase numele în cărămida friabilă (Fig. 11).

În anul 1964 a fost semnat decretul de gratiere a deținuților politici aflați în detenție la acea dată.

Începând din anul 1966 în penitenciarul de maximă siguranță Jilava s-a înființat o secție unde erau

Fig. 11 - Inscriptii - foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

Fig. 12 - Valea Plângerii (foto prin gardul de sârmă) - foto arh. Margareta Mihăilescu 2010

Fig. 13 - Monument in memoriam - execuția grupului Ion Antonescu - foto arh. Margareta Mihăilescu 2010

Fig. 14, 15 - Plăci comemorative - foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

deținute persoane care au săvârșit infracțiuni contra securității statului, deținuți de drept comun recidiviști, cu condamnări peste 10 ani sau care nu puteau fi folosiți la muncă, deținuți de drept comun, înrăiți și recalcitranți, indiferent de starea de recidivă, infracțiunea comisă și condamnare, cărora li se aplică un regim sever, deținuți de drept comun, foști evadați din unitățile Direcției Generale a Penitenciarelor, care nu erau folosiți la munci diverse.

Specificul acestui penitenciar, aflat la 20 km de București, l-au constituit execuțiile deținuților politici sau de drept comun. (Fig. 12, 13, 14, 15)

Locul de execuție de la Jilava – Valea Piersicilor - este la aproximativ 100 metri de închisoare, pe latura sud-estică, unde este amplasată astăzi gospodăria penitenciarului. După execuție, decedații erau îngropați în cimitirul din comuna Jilava, aflat la cca 5 kilometri de închisoare.

Amplasament și condiții de teren

Sistemul de fortificații a Cetății București a vizat asigurarea protecției capitalei, pe direcțiile principale estimate de posibil atac asupra orașului.

Fortul 13 este amplasat în zona sudică a liniei

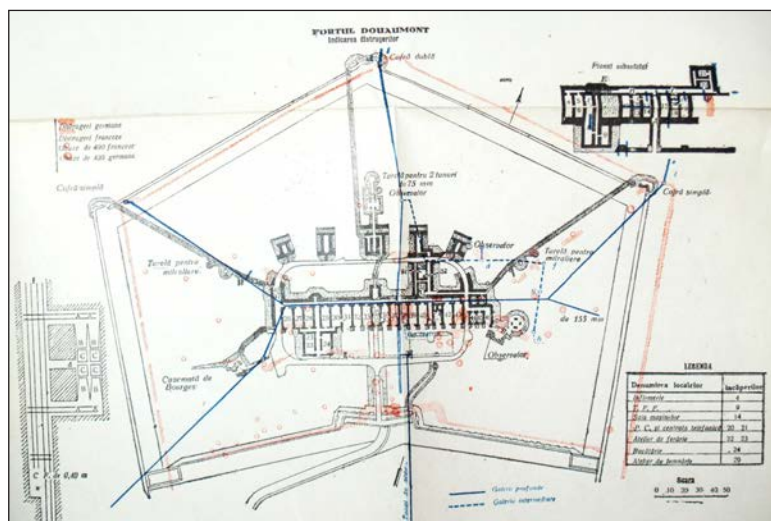

Fig. 16 - Planul fortului Duaumont - Vasiliu D. I., col. ing. - „Fortificația permanentă contemporană”, 1933

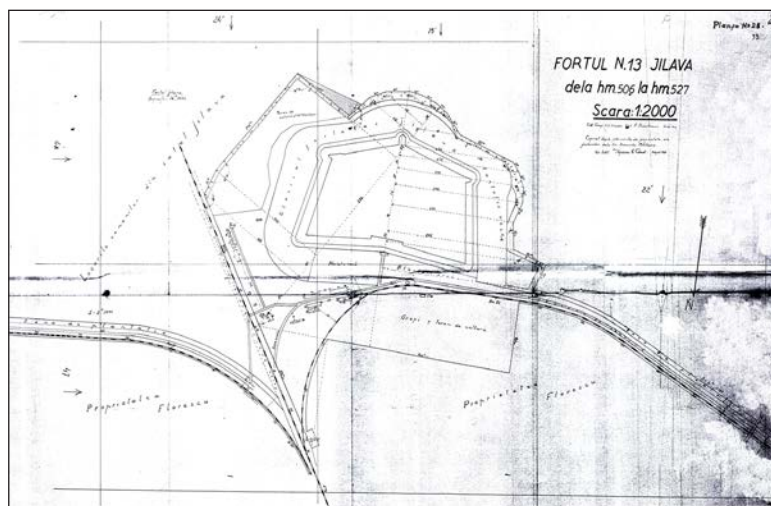

Fig. 17 - Planul de cadastru al fortului 13 Jilava 1915 - sursa Ministerul Apărării Naționale - Dir. Domenii și infrastructură - Dosar „Cedări terenuri în zona forturilor MAN-MAI” 1920 - 1956

Fig. 18 - Accesul în fort - Corp de Gardă - foto arh. Margareta Mihăilescu

fortificate - Sectorul II al centurii – care se desfășoară la Sud și Sud-Est și care cuprinde *forturile* 10 - Leordeni, 11 - Popești, 12 - Berceni, 13 - Jilava, precum și *bateriile* 9-10, 10-11, 11-12, 12-13, 13-14.

În zonă relieful este în general plat - terenuri agrare, denivelările din preajma construcției fiind create artificial cu prilejul realizării obiectivului în 1886-1893.

Pânza freatică, inițial la o adâncime convenabilă construirii, a suferit modificări de nivel în timp, astfel că actual se află în stratul superior al terenului - peste cca 3 m.

Componenta FORTULUI 13

Elementele componente principale ale fortului respectă distribuția spațială prevăzută de planurile gen. Brialmont, modificările constructive intervenite pe parcursul execuției fiind aplicate la interiorul acestora prin reduceri de lucrări cauzate de reducerea fondurilor, subîmpărțiri și reorganizări de spații (Fig. 16, 17):

- *glacis-ul* – zona de protecție și observare exterioară, în pantă ușoară spre linia extremă marcată de un perete vertical (contraescarpă) realizat în terenul natural ca prim obstacol;

- *limita exterioară* este plantată cu o lizieră de

Fig. 19 - Front de gorge - foto arh. Margareta Mihăilescu 2010

Fig. 20 - Galerie subterană - galeria 4 - foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

Fig. 21 - Galerie subterană - galeria 4 - foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

Fig. 22 - Galerie subterană - galeria 5 - foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

protecție din arbuști;

- *fortul* propriu zis – construcție complexă cu perimetru pentagonal cu baza spre N;

- accesul se realizează pe latura nordică pe sub un prim val de apărare și este marcat de drumul în panta descendentă și de poarta cu gang boltit spre care se deschid încăperile corpului de gardă; (Fig. 18)

- *frontul de gât (front de gorge)*, aflat în spatele primului masiv nordic, constituie frontul posterior al fortificației, în escarpa căruia sunt organizate *localele* - încăperi destinate inițial cazarmei (devenite spații de detenție). Pe latura nord-estică a fost realizată o construcție-incintă nouă, neacoperită, subâmpărțită în sectoare izolate prin ziduri înalte – curtea izolator de plimbare, cu accesul supravegheat de o cabină suspendată pe platforma de beton (Fig. 19);

- în *masivul fortului* sunt amplasate subteran galerii boltite - *poterne* de legătură între punctele de tragere exterioare - turele și caponieră, cu încăperi izolate pentru depozitarea muniției (proiectile de artilerie, cartușe pentru infanterie) și ascensoare de manevră a acestora, o

galerie de contraescarpă cu creneluri de tragere pentru apărarea șanțului interior (Fig. 20, 21, 22);

- *creasta de infanterie* a fortului, situată la cota superioară a masivului, proteja la adăpostul parapetului aparatul de infanterie (Fig. 23);

- frontul sudic al fortului este străjuit de o *caponieră* centrală și două *semicaponiere* cu turele de artilerie, spre șanțul exterior; (Fig. 24)

- *reduitul* este componenta centrală a fortului, un masiv înconjurat de șanțul cu escarpa și contraescarpa zidite pe o înălțime de 3-5 m. În interiorul său, subteran, erau săli și spații destinate adăpostirii ofițerilor, magazii pentru echipament și muniție, latrine etc desfășurate în lungul unor galerii boltite și devenite ulterior celule de detenție. Circulația spre punctele de tragere - trei turele-cupole cu eclipse - se face prin galerii boltite cu pachete de trepte. Pe terasa superioară se află o construcție semiîngropată cu săli pentru comandament (Fig. 25);

- masivul fortului este înconjurat la exterior de un *șanț de apărare* adânc de cca 6,00 m, cu escarpa și contraescarpa verticale zidite doar în dreptul caponierei

Fig. 23 - Creasta - turela SV - foto arh. Margareta Mihăilescu 2010

Fig. 24 - Caponieră - foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

Fig. 25- Masivul central - reduit - Corp B - foto arhg. Raluca Iosipescu

sudice și a celor două semicaponiere de colț.

Analiza arhitectural - constructivă a FORTULUI 13

Tipologie

Planimetria generală se încadrează în Tipul II de construcție de gen, aplicat la constituirea sistemului defensiv al Cetății Bucureștiului și respectă principiile stabilite de generalul Brialmont în proiectul inițial din anul 1882, respectiv de fort cu reduit central cu trei turele-cupole cu eclipsă, două șanțuri aproximativ concentrice, masiv flancat de o caponieră de capăt și două semicaponiere cu turele de tragere pentru artilerie pe frontul sudic, glacis larg delimitat de un val de pământ și cu plantație.

Volumetria este specifică tipului de fort izolat-detașat amplasat în zonă de câmpie, în teren fără denivelări. Cerințele tehnice de camuflare și de reacție la atac a obiectivului au determinat crearea unor volume caracteristice, puțin reliefate peste nivelul general al zonei. Repartizarea spațiilor funcționale și a circulațiilor

Fig. 26 - Accesul în frontul de gât - Corp A și C - foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

Fig. 27 - Corp A sud - carcere - foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

Fig. 28 - Corp B - Reduit - celular vest - foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

pe verticală și orizontală este realizată în trei masive construite și acoperite de strat gros de pământ înierbat, parțial cultivat.

Secțiunea transversală prin fort evidențiază elementele componente principale și distribuția lor în lungul "capitalei" - axa centrală a construcției, precum și raportul înălțimilor cu nivelul terenului natural.

Se disting trei volume principale, marcate prin șanțuri:

- *masivul de intrare* al porții, marcat de alea de acces descendentă și creneluri, cu sala boltită centrală și corpul de gardă subteran (Fig. 18);

- *masivul fortului propriu-zis* cu perimetru pentagonal, este subîmpărțit funcțional în *zona interioară*, unde se desfășoară un complex de încăperi destinate cazarmei, construite în contraescarpă *frontului de gât* - primul șanț al complexului, spre poartă; sălile, distribuite prin gangul de acces (Fig. 26) pe două ramuri - corpurile A și C - ierarhizate pentru cazarea curentă a trupe de infanterie și servanților de artilerie, subofițeri, magazii de materiale și armament, popota etc, sunt boltite larg în pannier sau în plin cintru, ca și culoarele de distribuție; *zona exterioară* a masivului adăpostește o rețea de galerii-poterve subterane pentru circulații de distribuție spre caponiera frontală și cele două semicaponiere laterale - punctele principale de tragere de artilerie, spre creasta de apărare cu parapet din pământ pentru infanterie și în contraescarpă inelului central al șanțului interior, apărat prin goluri crenelate de tragere; sălile izolate adiacente galeriilor, oarbe și boltite la rândul lor, erau destinate depozitelor de armament și muniții de infanterie și artilerie (Fig. 27);

- *masivul central - reduitul* - componenta centrală a fortului este înconjurată de inelul șanțului interior, cu laterale zidite vertical; accesul și distribuția circulațiilor laterale se face prin gang larg, boltit (Fig. 28, 29). Sălile subterane de la nivelul inferior, boltite, amplasate în contraescarpă inelului central, erau destinate cazarmei pentru ofițeri; la nivelul superior al turelelor se accede

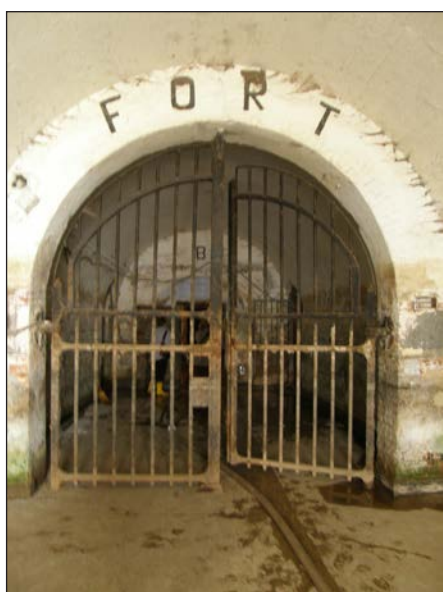

Fig. 29, 30 - Accesul in reduit - Corp B - foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

Fig. 31 - Corp B - Reduit - casa scării centrale - foto arhg. Raluca Iosipescu

prin scara principală abruptă din care se ramifică două culoare laterale de acces la sălile comandamentului și la cele trei cupole de artilerie grea (Fig. 30).

Construcția fortului a suferit modificări față de proiectul inițial, într-o primă etapă pe parcursul execuției, rațiuni tehnico-tactice, evoluția rapidă a tehnicii de artilerie a impus utilizarea unor materiale noi - betonul și betonul armat înlocuind, pe alocuri, piatra și cărămida prevăzute inițial.

În timpul realizării sistemului de fortificații au intervenit și modificări din motive financiare - reduceri de spații subterane de depozitare, simplificarea traseelor de galerii, zidire parțială a șanțului exterior etc.

În a doua etapă, refuncționalizarea complexului ca penitenciar militar, ulterior civil de maximă siguranță, a determinat adaptarea spațiilor interioare și exterioare la cerințe de supraveghere și control, prin subîmpărțiri de săli pentru crearea celulelor-izolator și carcerelor (Fig.

23, 27, 28), obturarea unor galerii subterane și a turelelor exterioare, asigurarea perimetrală prin împrejmuirea de creastă din sârmă ghimpată.

Suprateran, pe latura estică a fortului, a fost organizată o gospodărie proprie, cu remize auto și trăsuri, șoproane pentru căruțe, adăposturi pentru animale, ateliere diverse - rotărie, croitorie, cismărie, tâmplărie etc. iar o parte din galerii, care dispuneau de iluminat electric și sistem de ventilare, au fost amenajate ca ciupercării.

În timp, pe măsura cerințelor, au fost construite în incintă diverse anexe pentru manutanță, barăci utilitare pe fort precum și o curte de "plimbare supravegheată" - împrejmuită cu ziduri înalte de cca 2 m din cărămidă pe latura nordică (Fig. 32).

Sistem constructiv

Componentele principale, bine definite în plan, sunt realizate pe o platformă generală coborâtă cca 8-10 m sub nivelul terenului exterior natural, anvelopa orizontală a

Fig. 32 - Incinte de plimbare - foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

Fig. 33 - Șanț inelar interior - foto arh. Margareta Mihăilescu 2010

construcțiilor celor patru masive fiind o umplutură groasă de pământ, peste bolți.

Zidăria galeriilor este masivă, în general cu grosimi de 1,5-2,00 m, până la cca. 3 m la zidurile interioare de contraescarpă.

Spațiile interioare sunt închise cu bolți din beton de cca 1,00-1,50 m grosime.

Fundațiile construcției sunt din piatră - adâncimea de fundare și geometria acestora sunt necunoscute până în acest moment.

Materiale de construcții

La realizarea fortului au fost inițial prevăzute lucrări de piatră și cărămidă cu umplutură din pământ. Pe parcursul execuției, în urma evoluției tehnicii de artilerie a vremii, a fost necesară adaptarea proiectului și utilizarea betonului armat la bolțile sălilor și a galeriilor – poterne (Fig. 29, 31).

Fortul 13, printre primele puse în execuție, are în mare parte din ziduri realizate din piatră brută sau cioplită.

Piatra brută și cioplită utilizată la socluri, pereuri, trepte de scări provine din extracțiile de pe Valea Prahovei-Bușteni, Comarnic.

Pietrișul și nisipul pus în operă la realizarea fortului a fost adus din cariere locale – Chitila, Străulești, Cernica, Jilava, Sabar.

Cărămida utilizată, cu dimensiuni de 22x10,5x5,5 cm, a fost produsă local de ing. A.L.Pluvier în urma unei convenții cu Ministerul de Război.

Varul de construcție pentru forturi era fabricat la Câmpina, Azuga sau Comarnic.

Cimentul, importat exclusiv din Franța până în 1886 - fabricile din Boulogne sur Mer, Boulonnais - provine începând din 1890 și de la prima fabrică din țară, de la Brăila.

Asupra materialelor de finisaj inițiale există informații colaterale – pardoseli reci din ciment sclivisit, zugrăveli simple cu var iar în Procesul verbal nr. 17/02.05.1948 sunt menționate tâmplăriile din lemn cu

Fig. 34 - Masivul intrării - acces interior - foto arh. Margareta Mihăilescu

Fig. 35 - Exteriorul fortului - foto arh. Margareta Mihăilescu 2010

gratii la ferestre, uși cu sisteme de închidere.

Zidurile verticale ale șanțului interior - escarpa și contraescarpa inelului central – au un parament din cărămidă aparentă, ca și segmentele zidite ale șanțului exterior, celelalte zone construite fiind tencuite și zugrăvite (Fig. 33).

Starea fizică actuală a FORTULUI 13

Începând cu anul 2005 complexul Fortului 13 Jilava, aflat în administrarea Ministerului de Justiție, este nefuncțional, inclusiv spațiile utilizate ca depozitări diverse și de producție ale ciupercăriei.

Administrația Penitenciarelor asigură evacuarea periodică a apei din infiltrații, iar în acest an demarează activitatea de igienizare prin îndepărtarea depozitelor de deșeuri diverse din unele spații.

La exteriorul fortului, pe zona verde care acoperă cele două masive, sunt cultivate parcele cu plantații gospodărești pentru uzul propriu al penitenciarului.

Starea general-structurală a construcției este bună, însă prezintă un nivel ridicat de umiditate și degradare a structurii constructive, mai ales la nivelul inferior, din cauza unor factori multipli climatici și hidrologici - inundații, ploi excesive, infiltrații, ridicarea nivelului pânzei freatice și lipsei protecțiilor specifice (Fig. 34).

În galeriile reductului central se pot observa fisuri în masivul construit și tasări ale pardoselii, precum și depuneri de calcit din infiltrații.

La zidurile șanțului inelar se observă lacune în parament, pete și fisuri pronunțate.

Finisajele interioare și exterioare sunt puternic afectate, degradate integral. Sunt prezente mușcături, eflorescențe minerale pe tencuieli vechi declassate.

Instalațiile interioare - electrice, sanitare, de ventilație - sunt nefuncționale.

CONSIDERAȚII FINALE

Fortul 13 Jilava este un obiectiv unitar constituit, conform principiilor de epocă, dintr-un masiv construit

cu poartă de acces-corp de gardă, două masive construite cu spații de cazarmă-penitenciar, turele de tragere dezafectate și galerii subterane, camuflate sub strat de pământ vegetal, două șanțuri de apărare și o zonă exterioară de protecție-glacis.

Edificat ca o construcție cu destinație militară, parte componentă a sistemului de fortificații a Cetății București, a fost solicitat de un comanditar unic - Ministerul de Război și realizat sub coordonarea gen. Henri Alexis Brialmont.

Din punct de vedere arhitectural, Fortul 13 se înscrie în categoria lucrărilor cu destinație militară, parte a sistemului de apărare a capitalei, constituit pe baza unor planuri elaborate pe principii strict funcționale de camuflaj și observare, reacție la atac cu mijloace de artilerie și infanterie, adăpostire, mentenanță și circulație interioară rapidă transpuse într-o rețea distribuită relativ simetric față de axa construcției (Fig. 35).

Experiența europeană în domeniul construcțiilor militare de apărare din secolul al XIX-lea, concretizată în lucrările de fortificații de la Verdun, Anvers, Köln, Koblenz, Mainz etc, aplicată și în realizarea sistemului defensiv al României cu un efort financiar și de resurse materiale remarcabile, s-a dovedit a fi inefficient și inutil în fața evoluției rapide a tehnicii de luptă.

Rigoarea aplicării principiilor constructive militare a determinat realizarea unei construcții echilibrate, masive, cu o distribuție ordonată a spațiilor interioare

și a golurilor ritmate pe fațade. Regimul de înălțime este dificil de definit, însă masivele fortului pot fi asimilate unor construcții P+3-5 niveluri.

Din punct de vedere artistic, specificul militar al construcției a impus o sobrietate decorativă, limitând elementele de decor la frontul porții principale, la deschiderile pasajelor pe sub masivele principale cu bosaje din piatră la arce și pilaștri, la care se adaugă rostuirea foarte îngrijită a paramentului din cărămidă aparentă (Fig. 36).

În ceea ce privește *valoarea urbanistică*, ansamblul constituie un reper important, având în vedere apartenența sa la un sistem complex de fortificații ce a generat dezvoltarea circulației inelare perimetrală Bucureștiului - șoseaua de centură și traseul c.f..

Fortul 13, edificat ca o componentă a unui obiectiv militar major - Cetatea București - în sistemul de apărare a țării la sfârșitul secolului al XIX-lea, a pierdut funcțiunea inițială devenind în 1906 penitenciar militar, ulterior unul dintre cele mai grele locuri de detenție civil-politice, înscriindu-se în lanțul Memorialului Durerii alături de închisorile din Sighet, Gherla, Dej, Periprava etc. În plus, faptul că aici și-au găsit sfârșitul, în urma condamnării la pedeapsa capitală, personalități ale vieții politice și culturale române cu vederi opuse puterii de după 1945, îi conferă o valoare memorial simbolică excepțională.

Institutul Național al Patrimoniului a elaborat, în

Fig. 36 - Frontispiciul porții Corpului de Gardă- foto arhg. Raluca Iosipescu 2010

anul 2010, documentația de clasare de urgență în Lista Monumentelor Istorice a Fortului 13 Jilava, ca monument de arhitectură de grupă valorică A.

Echipa de specialiști care a elaborat documentația de clasare, compusă din arh. Margareta Mihăilescu, arh. Dan D. Ionescu, arhg. Raluca Iosipescu, ing. Constantin Mehedințeanu, propune, în același timp, includerea pe Lista Monumentelor Istorice a întregului sistem de fortificații CETATEA BUCUREȘTI ca zonă protejată, având în vedere unicitatea sa în România - ansamblu de tip defensiv.

DOCUMENTARE / REFERINȚE

Bibliografie

1. Berthelot MM, sous la direction de - *LA GRANDE ENCYCLOPEDIE - inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts* - tome troisième-1885-1902

2. Boteanu M., col. - *FORTIFICAȚIA PERMANENTĂ* - Conferințe - Autografia Școalei Superioare de Răsboiu, București, 1894

3. Boteanu M., col. - *FORTIFICAȚIA PERMANENTĂ* - Planșele conferințelor - Autografia Școalei Superioare de Răsboiu, București, 1894

4. Bondt, René - *SCHILDS AUS STEIN UND ERDE* - Th. Gut + Co Verlag, Stäfe, 1978

5. Brialmont H. A., Col - *FORTIFICAȚIA IMPROVISATA* - trad. de mr. S. Voinescu -1872

6. Brialmont H. A., Col - *ÉTUDE SUR LA FORTIFICATION DES CAPITALES ET L'INVESTISSEMENT DES CAMPS RETRANCHÉES* - Bruxelles, 1873

7. Brialmont. H. A., gen.- *FORTIFICATION POLIGONALE* - vol. I-II - Bruxelles, 1869

8. Brialmont. H. A., gen - *LA DÉFENSE DES ÉTATS ET LES CAMPS RETRANCHÉS* - Bruxelles, 1876

9. Brialmont. H. A., gen - *FORTIFICAȚIUNEA CÂMPULUI DE BĂTĂLIE. CU UN ATLAS DE NOUË-SPRE - DECE PLANȘE* - trad. Gen. A. Radovici - 1880

10. Brialmont H. A., lt. gen. - *LA FORTIFICATION DU TEMP PREZENT - ATLAS* - Bruxelles, 1885

11. Brialmont H. A., lt. gen - *MANUEL DES FORTIFICATIONS DE CAMP* - Bruxelles, 1879

12. Brialmont H. A., lt. gen - *LES RÉGIONS FORTIFIÈS. LEUR APPLICATION À LA DÉFENSE DE PLUSIEURS ÉTATS EUROPÉENS. ATLAS* -1890

13. Comisia Română de Istorie Militară - *ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN* - vol. V - Ed. Militară, București, 1988

14. C.C.E.S. Ilfov, *ILFOV - FILE DE ISTORIE* - București, 1978

15. Crăinicianu Grigore, cpt - *CONSTITUIREA CETĂȚILOR ȘI FORTIFICAREA TERILOR CU APLICAȚIUNE LA FORTIFICAREA ROMÂNIEI*, 1883

16. Girardon E., Lagabbe P. De - *LEÇONS D'ARTILERIE* - 1913

17. Herjeu C. N., col. - *ISTORIA ARMEI GENIULUI* - Ed. I. V. Socecă, București, 1902

18. Hogg I. V. - *FORTRESS - A HISTORY OF MILITARY DEFENCE* - Ed. Purnell and Sons Ltd., Paulton (Avon) and London, Great Britain, 1975

19. Lebas, gen. ancien gouverneur de Lille - *PLACES FORTES ET FORTIFICATION PENDANT LA GUERRE DE 1914 - 1918 - 1923*

20. Michăescu N., cpt. - *CURSUL DE FORTIFICAȚIUNE* - vol. I - partea II - Autografia Școalelor de Artilerie și Geniu, București, 1903

21. Reichenau A. von, gen. lieut. *ERGANZUNG ZU EINFLUSS DER SCHILDE AUF DIE ENTWICKELUNG DES FELDARTILLERIE - MATERIALS UND DER TAKTIK VERSUCHS ERGEBNISSE*, 1902

22. Scafeș C.I., Scafeș I.I. - *CETATEA BUCUREȘTI - FORTIFICAȚIILE DIN JURUL CAPITALEI* - Muzeul Municipiului București, revista "București - materiale de istorie și muzeografie" XXII, 2008

23. Șuța, V. - *INFANTERIA ROMÂNĂ* - Ed. Militară, Buc., 1977

24. Târzioru M., col.(r), Pădureanu S., col.(r) - *ISTORIA CONSTRUCȚIILOR ȘI DOMENIILOR MILITARE* - 1995

25. Teodorescu I., col. - *ISTORICUL LUCRĂRILOR DE FORTIFICAȚII A CETĂȚII BUCUREȘTI* - extraconfidențial - 1900

26. Vasiliu D.I., col.ing. - *FORTIFICAȚIA PERMANENTĂ CONTEMPORANĂ* -Tip. Revistei Geniului, Cotroceni VI, București, 1933

27. Vasiliu D. I., col. ing. - *STUDII ȘI DOCUMENTE ÎN LEGATURĂ CU FORTIFICAȚIILE ROMÂNE DIN SEC. AL 19 LEA* - vol. I - Tip. Revistei Geniului, Cotroceni VI, București, 1934

28. Vasiliu D. I., col. ing - *STUDII ȘI DOCUMENTE ÎN LEGATURĂ CU FORTIFICAȚIILE ROMÂNE DIN SEC. AL 19-LEA* - vol. III - Tip. Revistei Geniului, Cotroceni VI, București, 1941

29. Zaharia, Petre, col. (r) - *ISTORIA ARMEI GENIU DIN ARMATA ROMÂNĂ* - vol. (1), Ed. Militară, București, 1994

30. Zaharia P., col.(r)), Ene, Emanoil, col. (r.), Pavlov, Florea, col. (r). - *ISTORIA ARMEI GENIU DIN ARMATA ROMÂNĂ* - Ed. Militară, București, 1994

Dosare și rapoarte, în arhive

1. ARHIVELE NAȚIONALE CENTRALE

Fond MINISTERUL DE INTERNE

-Inv. DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE - Dosar 2/ 1843

-Inv. DIVIZIUNEA COMUNALĂ - Dosar 318

-Inv. DIV. RURAL COMUNALĂ - Dosar 319

-Inv. DIV. ADMIN. CENTRALE - Dosar 320/1880-1891; 323/1894; 324/1895; 325/1896-1898; 326/1899-1900

-Inv. CASE SPECIALE- Dosar 325

-Inv. VORNICIA TEMNIȚELOR - Dosar 370/1899

-Inv. DIRECȚIA CONSTRUCȚII - Dosar 1505/1940-1952

Fond MINISTERUL LUCRĂRILOR PUBLICE

-Inv. DESPARTAMENTUL DRUMURI ȘI PODURI - Dosar 44/1849, Dosar 57/1844

-Inv. PLANURI – Dosar 63-64/1845-1941

-Inv. DIRECȚIA GENERALĂ A CONSTRUCȚIILOR PUBLICE
- cota 1304/1843-1944, cota 1357/1940-1944

Fond PLANURI ȘI HOTĂRNICII

-Inv. Vol I - literele A-N - Dosar 264/1911, 282/1927

Fond MINISTERUL DE RĂZBOI

-Inv. DIRECȚIA GENIU - cota 2236-1837-1946; Dosar 7/1870; 60/1886-1889; 65/1887-1894

-Inv. INSPECTORATUL DOROBANȚILOR - Despărțirea I Valahia Mare - cota 2235/1833-1948

- Inv. CABINETUL MINISTRULUI - Serv. Geografic - dosar 10/1928-1929; Serv. Secret- Dosar 11/1933

-Inv. ADMINISTRAȚIA CENTRALĂ - cota 2078, 2118, 2119,2120

Fond MINISTERUL DE JUSTITIE

-Inv. DIRECȚIA ADMINISTRATIVĂ – Dosar 568

-Inv. DIRECȚIA JUDICIARĂ - Dosar 1116, 1117

2. MINISTERUL APĂRĂRII NAȚIONALE - DIR.

DOMENII ȘI INFRASTRUCTURĂ

- Dosar - Cedări terenuri în zona forturilor MAN-MAI 1920- 1956

- Dosar - Corespondența MAN-MAI 1939-1948

- Dosar - Corespondența retrocedări terenuri 2000-2009

Hărți, planuri, desene

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE - Cabinetul de hărți

1. PLANUL DIRECTOR DE TRAGERE – PLANȘA 4242 JILAVA.

2. HARTA ȚĂRII ROMÂNEȘTI 1865 (REAMBULATĂ DUPĂ HARTA RIDICATĂ DE AUSTRIECI 1853-1857)

3. HARTA ROMÂNIEI, 1876.

4. HARTA ȚĂRII ROMÂNEȘTI RIDICATĂ DE AUSTRIECI 1853-1857

5. HARTA VALAHIEI DE COL. ING SPECHT, 1791 - detaliu satele Jilava (Scheliava), Odaia (Odaya) și vecinătățile lor.

6. HARTA ROMÂNIEI – PLANȘA BUCUREȘTI 4040. DETALIU

7. HARTA ROMÂNIEI, 1905, PLANȘA CĂLUGĂRENI ȘI COMANA, SERIA XIII, COLOANA H - DETALIU CU ZONA SUDICĂ A LOCALITĂȚII JILAVA.

MUZEUL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI - Cabinetul Planuri

1. HARTA ROMÂNIEI, 1898, RIDICATĂ DE STATUL MAJOR AUSTRO-UNGAR-CAROUL 44-44 ROMÂNIA (BUCUREȘTI). DETALIU CU AMPLASAMENTUL SATULUI JILAVA .

ARHIVELE NAȚIONALE CENTRALE

1. HARTA CĂILOR DE COMUNICAȚIE DIN JUDEȚUL ILFOV, 1898? SC. 1:200.000

2. SITUAȚIUNEA LUCRĂRILOR LA FORTURILE ȘI BATERIILE DIN JURUL BUCUREȘTIILOR LA 1 MARTIE 1893. –Dosar . 65/1887 – 1894/FORTIFICAȚII

MINISTERUL APĂRĂRII NAȚIONALE - DIR. DOMENII ȘI INFRASTRUCTURĂ

Plan FORTUL 13 JILAVA sc.1:2000 – iunie 1915 – planșa 28, copiată 1935 după planurile de proprietate ale forturilor.

Dosar *Cedări terenuri în zona forturilor MAN-MAI 1920- 1956.*

Fotografii

Imagini istorice din publicații, fotografii aeriene, imagini actuale.